

Harald Lindbach

OVER ALLE GRENSER – SAMER OG KVENER I 1700-TALLET'S ARKIVER

Det geografiske området som behandles i min avhandling «Minoritetspolitiske dokumentasjonsstrategier i Nordområdet på 1700-tallet»¹, er Nord-Troms på norsk side og Enontekis og Jukkasjärvi på finsk og svensk side. Disse områdene var på 1700-tallet i hovedsak befolket av samer og kvener og utgjorde hoveddelene av Torne Lappmark, som også Kautokeino hørte til. På finsk og svensk side ble ikke kvenbegrepet benyttet, her ble kvenene omtalt som en finsktalende bondebefolkning. De ble gjerne beskrevet som nybyggere, selv om enkelte av gårdene allerede kunne være flere hundre år gamle. På dansk-norsk side, eller ved Vesterhavet som man ofte kalte det, ble befolkningen omtalt som kvener og finner. I følge domsbok for Enontekis i 1754 bestod befolkningen av 83 prosent skattelapper, som i hovedsak var sysselsatt med reindrift, og 17 prosent nybyggere. Begrepene nybygger og lapp er i arkivmaterialet i all hovedsak knyttet til næring. Det vil si at en same som driver jordbruk i alminnelighet vil bli beskrevet som nybygger, og en kven som driver reindrift vil bli kategorisert som lapp. På dansk-norsk side kan vi se av misjonæren Anders Sommers innberetning fra 1771 (Biskopen i Trondheim, 81b) at befolkningen i Lyngen bestod av 88 prosent samer og kvener og 12 prosent nordmenn.

¹ Disputas for Phd-graden i humaniora og samfunnsvitenskap, fagområde dokumentasjonsvitenskap, UiT (2020).

Det foregikk gjennom hele 1700-tallet en befolkningsforflytning over grensen fra øst mot vest. Spesielt stor var den tidlig i perioden i forbindelse med store nordiske krig som skapte en flyktningebølge som presset befolkningen nedover mot fjordene i Nord-Troms og Vest-Finnmark. Før 1751 fantes det ikke en egentlig fastsatt grense. Befolkningen opererte i stor grad uavhengig av riksgrensene. Mange drev i perioder fiske i fjordene på norsk side, men bodde i andre perioder på svensk eller finsk side. I stor grad kan befolkningene i området sies å ha bevart sin samhörighet uavhengig av statsgrensene også i dag. Både den samiske og kvenske befolkningen i området kan krysse grensene og fortsatt være hjemme i sin kultur og sitt språk. Det finnes i liten grad arkiver som alene behandler spørsmål knyttet til minoriteter og urfolk. Som regel opptrer disse som undersåtter eller innbyggere i de ulike statenes arkiver på samme måte som andre. Menneskene fødes, gis navn, gjennomgår opplæring, inngår ekteskap, utfører arbeid og samfunnsplikter og dør til slutt. Alt dette nedfelles som regel i lokale eller sentrale myndigheters arkiver. Oftest opptrer menneskene i arkivene uten etnisk identitet. I det hele kommer enkeltmenneskers identitet, livssyn og virkelighetsforståelse i liten grad til syne i arkivene. Som regel opptrer enkeltindivider og grupper som objekter i den grad de er interessante i forbindelse med lokal- og sentralmaktens myndighetsutøvelse. Det finnes imidlertid unntak.

I forbindelse med utvidelse av statenes myndighetsområde eller i forbindelse med kolonisasjon oppstår det et behov for å innhente informasjon for å kunne styre. I slike tilfeller kan statsmaktens behov for kunnskap føre til at arkivene inneholder informasjon som er knyttet til innbyggernes identitet og etnisitet. Språklige og religiøse forhold vil for eksempel være av stor betydning. En god del arkivmateriale har oppstått som følge av myndighetens administrative behov i områder hvor vi vet at befolkningen i stor grad bestod av samer og kvener. Disse

områdene gjennomgikk på 1700-tallet en prosess hvor statsmakten i stadig større grad gjorde seg gjeldende lokalt. Hele undersøkelsesområdet var på 1700-tallet gjenstand for en bondekolonisasjon preget av nybyggervirksomhet som også betød en omlegging av de tradisjonelle næringsvegene og en forandring i befolkningens sammensetning. Samtidig ble denne bondekolonisasjonen i stor grad gjennomført av kvener eller finner som i seg selv utgjorde en minoritet i de to statene.

I forbindelse med prosjektet ble tingbøkene for Nord-Troms og Torneå Lappmark gjennomgått. Dette var geografisk tilstøtende områder i Danmark-Norge og Sverige på 1700-tallet. I dag innebefatter dette området Norge (tingene i Helgøy og Skjervøy), Finland (Enontekiö härredsting) og Sverige (Jukkasjärvi härredsting). Disse rettsreferatene gir et nokså enestående innblikk i samiske og kvenske forhold på 1700-tallet. I tillegg gir arkivene oss mulighet til å følge mennesker og samhandling på tvers av grensene.

1700-tallet var en periode hvor den kristne misjonsvirksomheten rettet mot samene for alvor skjøt fart. I Norge dekker Misjonskollegiets arkiv perioden 1715-1802. Dessverre er deler av arkivet gått tapt. I 1795 ble innkomne brev i perioden 1715-1734 ødelagt ved brann i København (Steen 1954: 49), ellers synes arkivet å være forholdsvis komplett. I Sverige ble misjonsvirksomheten formalisert på 1700-tallet, og i 1723 kom forordningen om *Lappländernas flitigare undervisning i Christendomen* som førte til opprettelsen av *Directionen öfver Lappmarkens Ecklesiastikwerk* i 1739. Både opprettelsen av Misjonskollegiet og av Lappmarkens Ecklesiastikverk kan sees som et ledd i en koloniseringsprosess. Begge arkivene ble gjennomgått i denne undersøkelsen. Det samme gjelder korrespondanse og visitas- og misjonærreporter som finnes i de ulike bispearkivene og i Generalkirkeinspeksjonskollegiets arkiv. Den sistnevnte organisasjonen ble

utskilt fra det Danske kanselli i 1737, og hadde som oppgave å føre tilsyn med gudstjeneste, kirkedisiplin og religionsundervisning i perioden frem til 1791.

Avhandlingen bygger på gjennomgang av svært store mengder arkivmateriale. Hovedmetoden har vært nærlesning av arkivdokumenter. Hvor og når opptrer samer og kvener i arkivene? Hvordan og hvorfor omtales de? Hvilke behov for informasjon hadde myndighetene? I hvilken grad er samer og kvener selv med på å forme arkivene? Finnes det ulikheter i arkivdanningen og i hva som er bevart i Norge og Sverige? Hvordan finne frem i arkivene? Dette har vært sentrale spørsmål.

For å kunne styre trenger ethvert regime grunnleggende kunnskap om området det besitter. Etter hvert som statsveksten tiltar, blir også behovet for kunnskap større. Effektiv skattelegging forutsetter en oversikt over befolkningen, det samme gjør utskriving av mannskap til militærtjeneste. Kirkas virksomhet forutsatte selvsagt informasjonsinnsamling. Når misjonsvirksomheten ble intensivert under Thomas von Westen og hans etterfølgere, ble det bygget ut et system med lokalrepresentanter i de samiske og kvenske miljøene både i form av misjonærer og lokale skolemestre. Spesielt rapportene som misjonærene sendte inn, inneholdt informasjon om lokale forhold. På svensk side hadde sentralisering knyttet til de utbygde kirkestedene ført til et langt nærrere forhold mellom kirka og både den bofaste bondebefolkningen i Lappmarken og reindriftsutøverne.

Lokaltingene ble benyttet som toveis informasjonskanal mellom innbyggerne og myndighetene. Selv om den sterkeste strømmen av informasjon nok gikk fra myndighetene til befolkningen, var det tilfeller der myndighetene måtte innhente opplysninger lokalt. Dette ga seg ulike utslag i forbindelse med grenseoppgangen mellom

Danmark-Norge og Sverige på midten av 1700-tallet. Mens de svenske myndighetene benyttet lokaltingene til informasjonsinnsamling og grensevitneavhør, ble dette på norsk side ført i egne grenseeksaminasjonsprotokoller. De svenske domsbøkene er i langt større grad preget av konflikter og rettskrav knyttet til reindriftsnæringa, mens dette i stor grad er fraværende i de norske tingbøkene. En konsekvens av slike ulikheter i strategiene som er benyttet for å innsamle informasjon og å fremskaffe dokumentasjon i perioden, er at forskere i dag må inn i ulike typer arkiver i Danmark-Norge og i Sverige for å drive komparativ historieforskning.

En forskjell i dokumentasjonsstrategiene til de to rikene kan anes igjennom at Danmark-Norge i større grad synes å opprette egne organisasjoner for kontroll- og dokumentasjonsoppgaver. Både arbeidet til Grensekommisjonen og Kirkeinspeksjonskollegiet medførte egen organisasjonsoppbygging, mens man på svensk side i større grad valgte å benytte de kanalene som allerede fantes.

Statens viktigste lokale informasjonsbehov var befolkningsoversikter. Disse kom i stor grad fra andre kilder enn de som er gjennomgått i forbindelse med denne undersøkelsen. I Domkapitlet i Härnösands arkiv finnes oversikter over leseferdigheter i befolkningen, og forholdsvis detaljrike opplysninger om elevene ved skolen i Jukkasjärvi. I arkivet til Lappmarkens Ecclesiastickverk finnes også oversikter over befolkningsutviklingen i Lappmarken. De andre gjennomgåtte arkivene inneholder selvsagt en mengde innsamlet informasjon, men ofte på et mindre detaljert nivå.

I tillegg til den innsamlede informasjonen som har bidratt til å danne beslutningsgrunnlaget til myndighetene, finnes en intern strøm av informasjon som har gått motsatt veg, fra mer eller mindre sentralt

nivå til de lokale representantene. Thomas von Westens brev til presteskapet i Jämtland fra 1723 (Lappmarkens ecklesiastikverk -E4) kan være et eksempel på dette. Her gir von Westen en skildring av samisk religion, og oppramsing av de ulike gudene som inngikk i den eldre samiske forestillingsverdenen. Skildringen er sterkt farget av avsenderens egen posisjon, men kan likevel ha vært benyttet som grunnlag for en viss kunnskapsdannelse hos mottakerne.

Arkiver er på mange måter konkrete uttrykk for behovet for å kontrollere. Dette kan dreie seg om å holde styring på økonomi, sørge for at vedtak blir satt ut i livet, og holde oversikt over planer. Evnen til å holde kontroll er intimt knyttet sammen med evnen til å frem-skaffe informasjon. Uten informasjon er kontroll umulig. Kontroll forutsetter imidlertid tilstedeværelse kombinert med en stadig flyt av informasjon. Mens innsamlet informasjon kan danne grunnlaget for enkeltvedtak og strategier, forutsetter kontroll kontinuitet i informasjonsinnsamlingen.

Få kilder gir klarere uttrykk for et samfunns kontrollbehov enn rettsprotokollene. Den lokale rettsutøvelsen svarer til behov både hos myndighetene og lokalbefolkningen; behov for ro og orden, behov for forutsigbarhet og rettferdighet. Samtidig er rettsutøvelsen en samfunnsfunksjon som kan benyttes til å undertrykke en gjenstridig befolkning, til å påtvinge den nye tankemønstre og handlingsmåter. Rettsutøvelsen kan beskrives som den formelle og direkte delen av samfunnets sosiale kontroll og overvåking av befolkningen. En mer halvformell kontroll utøves av prester, misjonærer og skolemestre og en uformell sosial kontroll utøves av lokalbefolkning, slektninger og naboer (Österberg 1991: 163). I rettsprotokollene kommer alle disse nivåene til syne selv om selve domsavsigelsen og rettsutøvelsen er forbeholdt det formelle nivået. Spesielle forhold som har tilknytning til

etnisitet og lokal tradisjon, gjenspeiler seg på flere måter i tingbok-materialet. Spesielt i tilknytning til eiendomsforhold er etnisitet en juridisk faktor både i den svenske lappmarken og i forhold til finnerydningene på norsk side av grensen. Samtidig ser vi at flere samer er utsatt for å bli nektet edsavleggelse på grunn av myndighetenes krav om kristendoms-kunnskap. Dette gjelder på begge sider av grensen. I domsboka for Jukkasjärvi vises det i forbindelse med en drapssak i 1700 til at samene fra Kaitumjavre nok har en viss kunnskap om Gud og himmelrike, men ikke har tilstrekkelig kunnskap om djevelen og helvete. De kan derfor komme i skade for å avlegge falsk ed og derigjennom komme til å ødelegge for sin sjels salighet. Retten uttrykker med denne begrunnelsen at den ikke har samvittighet til å la dem avlegge ed.

På midten av 1700-tallet hendte det fortsatt at edsavleggelse ble avslått som følge av at personer ikke tilfredsstilte myndighetene og kirkens krav til kunnskaper. På tinget i Skjervøy ser vi i 1755 at Peder Henriksen er innstevnet for leiermål i forbindelse med at Bereth Aslaksdatter skal ha oppgitt han som barnefar. Peder skal ha tilbudt seg å gifte seg med henne mens hun lå i barselseng i en gamme i Oksfjord, men nektet aldeles for å ha hatt seksuell omgang med henne. Peder tilbyr seg umiddelbart å fri seg fra beskyldningene gjennom edsavleggelse. Retten finner imidlertid at «...hand er en vannkundig fin som man ikke Lettelig kand tilstædes benegtelses Eed». Retten utsetter saken og ber om at hans sjelesørger må ta han i omsorg for å få han til å bekjenne sannheten. Når saken kommer opp igjen det påfølgende året, viser det seg at også Peder Henriksens foreldre mener at han er barnefaren, og at de derfor ønsket at han skulle gifte seg med Bereth Aslaksdatter. Dette oppgis som bakgrunn for tilbudet hans ovenfor Bereth, noe som i utgangspunktet styrket rettens tro på at han var den rette barnefaren. Situasjonen syntes på dette tidspunkt utvilsomt

nokså håpløs for Peder, ikke en gang hans egne foreldre trodde at han var uskyldig. Det fremtrer imidlertid to vitner som skal få saken til å snu. Det første vitnet er misjonær Niels Berg. Han forteller at da Peder for en kort tid siden var utsatt for alvorlig sykdom, som kunne fått dødelig utfall, og misjonæren var tilkalt for å betjene han med sakramentet, uttrykte han fortsatt at han ikke hadde hatt noe med «...Bereth Aslaksdatter at bestille paa nogen ukyskheds maade». Deretter vitnet Petter Skelderup, som Peder var i tjeneste hos, at da de var på hjemreise fra Kristiansund forrige vinter, holdt båten på å forlise. De var i ytterste livsfare. Petter Skelderup hadde da sagt at hvis han var skyldig i det han var anklaget for, var stunden nå kommet for å be om guds nåde. Peder Henriksen benektet å være barnefaren også i dette tilfellet. Etter dette vitnemålet tillot retten at Peder Henriksen fikk fri seg fra anklagen gjennom edsavleggelse. Peder måtte imidlertid vente til alle de andre sakene var avsluttet før han fikk anledning, slik at han skulle få god tid til å tenke seg om. Han fastholdt imidlertid sin uskyld ved edsavleggelsen.

Som vi ser, utgjorde beherskelse av et kunnskapsnivå som var definert av verdslige og religiøse myndigheter et skille i befolkningen. For å oppnå fulle rettigheter innenfor det kjønn og den stand man tilhørte, måtte man tilfredsstillte disse kravene.

Den samiske og kvenske rettsforståelsen kommer utvilsomt mest til syne på det uformelle nivået, som også er det nivået som i størst grad er holdt utenfor myndighetenes rettsutøvelse og dokumentfesting. Gjennom vitneavhør og allmuehenvendelser kan den imidlertid glimtvis anes, så å si mellom linjene.

Kristendoms kunnskap, kunnskap i de offisielle statlige språkene og etter hvert leseferdigheter, blir viktige faktorer for å innlemme samer

og kvener i statsfellesskapet. Dette er faktorer som utløser eller utestenger fra statsborgerlige rettigheter. Selv om disse kravene etter hvert kan beskrives som allmenne – de gjaldt alle innbyggere – er det liten tvil om at de var vanskeligere å oppnå for befolkninger med eget språk og egen trostradisjon og kultur. Både på svensk og norsk side blir kirken, gjennom sin lokale tilstedeværelse og misjonsvirksomhet, gitt en sentral rolle i å sikre at befolkningen oppfylte de kravene som ble stilt i forbindelse med skolegang og konfirmasjonsopplæring. På begge sider av grensen ble det også jevnlig gjennomført egne undersøkelser i forbindelse med visitaser, for å undersøke hvilken fremgang som var gjort i de ulike områdene. Eventuelle svakheter ble påpekt og forsøkt rettet på. Et tydelig ansvar ble lagt på den lokale presten.

En stor del av den kontrollførsel som kommer til syne i arkivdokumentene, gjelder kontroll av lokal myndighetsutøvelse. Spesielt gjelder dette kontroll av økonomiske forhold, at bevilgede midler er benyttet til riktig formål og at fattede vedtak er gjennomført. En stor andel av arkivmaterialet utgjøres av regnskap og oversikter over økonomiske forhold. Økonomiske forhold er også avgjørende for inndelingen i sogn og misjonsdistrikter. Områdene skal være store nok til at de kan gi inntektsgrunnlag for kirkens virksomhet lokalt. Uenigheter knyttet til nettopp slike forhold utgjør en viktig del av arkivmaterialet.

Samer og kvener opptrer ikke bare i arkivene som de som avgir informasjon, som det innhentes informasjon om, eller som de som kontrolleres og styres. De opptrer også som aktive aktører. De legger frem forslag, protesterer mot inngrep og forhandler for å oppnå bedre resultat. I de områdene som er gjennomgått i denne undersøkelsen, utgjør samer og kvener ikke en minoritetsbefolkning. Den norske bosetningen i Nord-Troms på 1700-tallet er i store deler av området ubetydelig. I Torne Lappmark utgjør den svensktalende befolkningen

en enda mindre andel av befolkningen. Denne situasjonen skiller seg fra andre områder hvor samer og kvener utgjør klare minoritetsgrupper også lokalt. Både samer og kvener deltar som meddommere på begge sider av grensen. Innenfor kirken har begge grupper viktige lokale roller som skolemestre, diakoner og på svensk side i noen grad også som prester.

Den samiske befolkningens forhold til de lokale myndighetene i Nord-Troms og Torne Lappmark skiller seg sannsynligvis en del fra områder hvor samene også har vært i en mer marginalisert situasjon. I Astafjord bygdebok har historikeren Lars Ivar Hansen vist at det første tilfellet der en same saksøker en norsk person skjer ved høsttinget i 1726, mens interne samiske konflikter fortsatt ble holdt utenfor det dansk-norske rettssystemet (Hansen 2003: 391). Både i Nord-Troms og på svensk side ser vi at den lokale retten blir benyttet flittig i forbindelse med saker som angår interne forhold både i kvenske og samiske miljøer. Det kan derfor være grunn til å anta at rettsprotokollene gir et bedre kildegrunnlag for samisk og kvensk historie i de områdene der disse befolkningsgruppene ikke har vært i mindretall, eller i alle fall har utgjort en betydelig del av lokalbefolkningen.

Som aktører i rettsapparatet og i forhold til misjonen, opptrer samer og kvener selvfølgelig ikke hele tiden som grupper eller fellesskap. En rekke forhold som tas opp angår bare enkeltpersoner, eller konflikter innenfor eller på tvers av lokalsamfunn og næringer. Det finnes imidlertid en rekke tilfeller der fellesskap trer frem.

Samene på svensk side kunne benytte rettsmøtene til å opptre som fellesskap i forhold til andre næringsaktører. Både overfor gruveselskap og nybyggere hevder samiske grupper sine rettigheter i fellesskap. I forhold som gjelder grenseoppganger mellom ulike samebyer

benyttes også det svenske rettssystemet. I første halvdel av 1700-tallet kan vi iakttå at domsbøker og tingbøker inneholder informasjon knyttet til konflikter om næringstilgang mellom sjøsamer på dansk-norsk side og svenske reindriftsutøvere.

Det finnes flere eksempler på at viktige dokumenter med opplysninger knyttet til eiendom og rettigheter, er blitt bevart over lang tid i samiske miljøer. Det mest kjente eksemplet er skoltesamearkivet fra Suenjel i Petsjenga, tidligere Petsamo, som inneholder materiale fra 1601 til 1775. I dag blir dette arkivet oppbevart ved Samisk Arkiv i Inari, Finland. I de svenske domsbøkene som er gjennomgått i denne undersøkelsen, finnes også spor av dokumenter som har vært benyttet for å befestе rettigheter. Ved tinget i Enontekis blir et kongebrev fra 1584 fremvist både i 1727 og i 1747 av representanter for Sundovara Lappeby, som vinner frem med sine rettskrav.

Befolkningsvekst, migrasjon, statsvekst, vekst i handel og næringsinngrep bidro til at behovet for rettslig vern og forutsigbarhet økte. Utbygging av kirkelig tilstedeværelse og misjonsvirksomhet bidro også til økt kontakt, at gamle trosforestillinger ga tapt for nye, og gradvis til økt skriftlighet. Her var spesielt innføringen av konfirmasjon og misjonens lokale tilstedeværelse i form av skolemestre av stor betydning. Moderniteten ble drevet fram av handelskrefter, statsmakten og kirka, men også av pietismen og opplysningstidens ideologi. En virkning av dette presset var at mengden arkivmateriale og mangfoldet av dokumenter øker. Antallet bygdefolk, samer og kvener som opptrer i arkivene øker også. De er ikke til stede bare som en passiv gruppe som blir beskrevet og omtalt av myndighetspersoner, men opptrer også som handlende aktører med evne til å benytte de kanalene som finnes for å få drevet igjennom sine ønsker og behov.

Kanalene som benyttes for å oppnå ønskede resultater, kan være både formelle og uformelle. Det siste er tilfelle i 1760 når handelsmannen Giævers blir benyttet som mellommann overfor biskopen i forbindelse med en konflikt mellom finnealmuen og sogneprest Dons på Skjervøy. Selv om sognepresten tar saken opp på tinget i Rotsund samme år, vinner allmuen frem med sitt ønske om å få tildelt egne misjonærer i stedet for at sognepresten, som ikke behersket samisk eller kvensk, skulle utføre misjonsoppgavene.

Både samer og kvener var på 1700-tallet i en posisjon hvor de var i en minoritetssituasjon i begge rikene. Selv om den finstaltende bondebefolkningen, som levde på nybyggene i Torne Lappmarken, kan sees som del av en befolkning som utgjorde flertall i de områdene som i dag utgjør staten Finland, representerte de en grensebefolkning som levde under et språklig og kulturelt press. På norsk side, hvor finsk ikke var i offentlig bruk, ble dette presset enda sterkere. Den samiske befolkning levde i hele undersøkelsesområdet under et sterkt kulturelt, språklig og religiøst press. I tillegg kom økonomiske faktorer som gruvedrift, handel og fiskerier som bidro til å omforme samfunnet. Stadig større integrering i nasjonal, og i noen grad i internasjonal handel gjorde også at de kvenske og samiske lokalsamfunnene ble utsatt for et press i retning modernisering og integrasjon.

Minoriteter og urfolks tilstedeværelse i den dominante kulturens arkiver kan synes å gjennomgå en treleddet prosess. I den første fasen samler statsmakten inn informasjon, den kartlegger befolkningen, ressurser, og skaffer seg opplysninger om geografiske forhold og betingelser. I neste fase foregår den statlige integreringen av lokalbefolkningen. Kirke og rettsapparat er utbygd og blir benyttet av befolkningen. Nå kommer minoritetens egen stemme i noen grad frem i arkivmaterialet, men i all hovedsak på statsmaktens og den dominante kulturens

språk og premisser. Denne prosessen trenger ikke skje til samme tid over alt, men har sammenheng med nærhet til institusjoner, integrering i handel og næringsliv, og størrelsesforhold mellom minoritet og majoritetsbefolkning. Denne undersøkelsen er gjennomført på et materiale som i hovedsak kan sies å samsvare med denne fasen.

Den tredje fasen inntreffer i forbindelse med utbygging av egne organisasjoner og institusjoner for og av minoriteter og urfolk. Arkivdanning foregår i større grad på minoritetenes egne premisser, og i stor grad også på deres eget språk. Men dokumentforvaltningen er stadig intimt forbundet med den dominante kulturens institusjoner, i og med at det foregår en stadig strøm av informasjon begge veier. Økonomisk og forvaltningsmessig er det også gjerne et avhengighetsforhold mellom statens og minoritetenes organisasjoner og institusjoner.

Den arkivveksten som fremtrer som et resultat av urfolks og minoriteters organisasjoner og institusjoner, har behov for organisatoriske løsninger knyttet både til arkivdanning, arkivbevaring og publikumstilgang. Dette kan løses enten ved utbygging av egne arkivinstitusjoner, eller ved at eksisterende institusjoner tilføres nødvendig kunnskap og ressurser. Fremdeles vil likevel det som angår enkeltpersoners liv og rettigheter, i stor grad nedfelle seg i statsmaktens arkiver, både på regionalt og nasjonalt nivå. Det er derfor nødvendig at spesiell kunnskap knyttet til minoriteter i arkivene, både språklig og kulturelt, finnes også i de institusjonene som er tillagt ansvar på disse nivåene.

I det gjennomgåtte materialet skiller rettsprotokollene seg ut ved at de gir størst tilgang til dagligliv, kultur og tradisjon formidlet av kulturbærerne selv. Spesielt gjelder dette domsbøkene fra Enontekis og Jukkasjärvi hvor den reindriftssamiske kulturen tidvis skildres på et detaljert nivå. Samtidig kan vi følge kontakten over grensen mellom

samer og kvener ved kysten og innbyggerne i på svensk side. Både nære slektskapsforhold, samarbeid og næringsmessige konflikter over grensen trer frem i materialet på begge sider, men bildet blir tydeligere hvis arkivkildene i Danmark-Norge og Sverige kombineres.

Mens rettskildene i stor grad inneholder rettsforklaringer som gjengir den enkeltes egen forklaring og vitnemål, og derigjennom gir større rom for den personlige stemmen, inneholder de ulike kirkelige arkivene gjerne beskrivelser gitt av embedsmenn på ulike nivå. Mens de svenske arkivene gjennomgående inneholder en stadig stigende grad av opplysninger om lokale forhold, både i form av beskrivelser og statistiske opplysninger, kommer dette ikke like klart til syne i det dansk-norske arkivmaterialet.

Både i rettsprotokollene og i de geistlige arkivene finnes det eksempler på at samer og kvener har lagt frem sin sak for myndighetene ved hjelp av innsendte brev. De har opptrådt som aktive aktører i forhold til myndighetenes saksbehandling. Det er imidlertid ingen stor strøm av inngående korrespondanse i arkivene som har sitt opphav i de samiske og kvenske miljøene. Likevel har det blitt forfattet brev, enten av enkeltpersoner eller av flere underskrivere, når saken har vært opplevd som viktig nok.

I forbausende stor grad viser arkivmaterialet at saksbehandlingen krysser grensene. At kommunikasjonen går frem og tilbake over grensene. Mens norsk, svensk og finsk historie stadig presenteres med et klart nord-sør perspektiv, kommer viktige deler av historia, jeg vil si den viktigste delen av historia, i Nord-Troms og Tornedalsområdet langt bedre frem i et øst-vest perspektiv. Arkivene er imidlertid konstruert og blir i dag presentert på en måte som gjør dette perspektivet vanskelig å avdekke.

Kilder:

- Hansen, Lars Ivar (2003) *Astafjord bygdebok bind 2, Astafjord ca. 1570-ca. 1730*. Lavangen.
- Lindbach, Harald. (2019). *Minoritetspolitiske dokumentasjonsstrategier i Nordområdet på 1700- tallet: En komparativ analyse av hvordan og hvor samer og kvener trer frem i arkivene til lokal- og regionalforvaltningen i Danmark-Norge og Sverige, med spesielt blikk på Nord-Troms, Jukkasjärvi og Enontekiö* (Doktoravhandling). UiT Norges arktiske universitet, Tromsø.
- Österberg, Eva. (1991). Brott och social kontroll i Sverige från medeltid til stormaktstid. Godtycke och grymhet – eller sunn förnuft och statskontroll?. *Historisk tidsskrift* (hefte 2).